

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

Національної академії наук України і

Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені Олександра Довженка

СІВЕРЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Видається з 2008 року

Київ – Глухів

Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПК

2016

Рекомендовано до друку

Ученою радою Національного заповідника «Глухів»
(протокол № 2 від 08.04.2015 р.)

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(протокол № 6 від 07.04.2016 р.)

Вченою радою Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка
(протокол № 11 від 27.04. 2016 р.)

Редакційна колегія

О.Д. Савицький (голова), О.М. Титова (заступник голови), В.І. Абакумова,
Л.М. Бесов, С.І. Білокінь, Л.О. Гріффен, С.Ю. Зозуля, Г.Д. Казьмирчук,
Ю.О. Коваленко, О.І. Курок, І.В. Мошик, М.П. Недюха, Ю.О. Нікітін,
С.І. Посохов, К.М. Тищенко, С.П. Жукова (відповідальний секретар)

Адреса редакції

Національний заповідник «Глухів»
вул. Шевченка, 30, м. Глухів, Сумської обл., 41400, Україна
тел./факс +380 (5444) 23557, e-mail: dikz@ukr.net

Адреса розміщення електронної версії видання в мережі Інтернет
<http://nz-hlukhiv.com.ua>

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21939–11839ПР від 31.03.2016 р.)

Збірник наукових праць «Сіверщина в історії України»
внесений до переліку фахових видань з історичних наук

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

Гріффен Л.О., Титова О.М. Пам'яткознавство: основні напрями досліджень	7
Бичковська Г.М. Основні напрями наукової роботи Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК	12
Вечерська О.В. Проблеми формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України	15
Звіряка А.І. Територіальний підхід збереження культурної спадщини	19
Томілович Л.В., Єрзіна І.В. Проблеми охорони культурної спадщини м. Рахова Закарпатської області	23
Градун Е.Ю., Томілович Л.В. Проблеми та перспективи дослідження культурної спадщини м. Дунаївці Хмельницької області	33
Горькова А.О. Співпраця Українського комітету охорони пам'яток культури з Київською крайовою комісією у пам'яткоохоронній сфері	39
Булик Н.М. Пам'яткоохоронні традиції кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. у археологічному середовищі Галичини	42
Гарига-Грихно М.М. Вивчення курганних могильників Чернігівського Подесення у 80-х роках ХХ ст. (за матеріалами архіву ІА НАН України)	49
Коротя О.В., Осадчий Є.М. Інвентаризація пам'яток археології Глухівського району у 2013 р. ..	53
Каравайко Д.В., Плаксіна О.В. Дослідження городищ на території Путивльського та Кролевецького районів у 2012–2014 рр.	58
Вечерський В.В. Глухівський витвір київського архітектора Володимира Николаєва	66
Мокроусова О.Г. Маловідомі факти до біографії Павла Голландського – архітектора родини Терещенків	71
Юрченко Н.С. Святині Сумщини. До питання з дослідження фрескових розписів Глухівського Петропавлівського монастиря	79
Шиян Л.М. Вишневецький палацовий ансамбль як елемент європейських політичних практик ХVІІІ ст.	87
Жукова О.В. Маловідомі садиби Чернігівщини як туристичні дестинації (в контексті сучасних підходів до охорони пам'яток)	91
Городков А.В. К вопросу об авторстве усадебных построек Н.А. Львова (1753–1803) на территории Брянской области	95
Юрченко С.Б. Маловідоме креслення Івана Григоровича-Барського	101
Томілович Л.В. Результати досліджень історичних садиб Чернігівської області	104

РОЗДІЛ ІІ. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ДАВНІХ ЧАСІВ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Гордієнко Р.О. Нові пам'ятки середньодніпровської культури північно-східної України	115
Ольговський С.Я. Походження форм для відливання скіфських наконечників стріл	120
Тищенко К.М. Античні контексти топонімії Сіверщини	125
Кириченко М.И. Северяне в єврейсько-хазарській переписці: проблеми историографии	140
Агафонова Н.В. Прочитання топонімів «Сіверщина» та «Чернігів» в контексті парадигми «півчонаги і половці-автохтони»	143
Коваленко Ю.О. Давньоруський меч з округи Глухова	147
Бібіков Д.В. Вишгород та вишгородці у творах Борисоглібського циклу	149
Івакін В.Г. Предмети особистого благочестя з гончарного посуду давньоруського Вишгороду (за матеріалами археологічних досліджень 2015 р.)	153
Нікітенко Н.М., Корнієнко В.В. Міні-програма розпису однієї з арок південної галереї Софії Київської	158
Корнієнко В.В. Св. Никандр, св. Стратонік чи св. Ієрон? (до проблеми атрибуції фрескового образу в південній внутрішній галереї Софії Київської)	163
Подлевський С.В. Нові знахідки пряслиць з надписами на території Чернігово-Сіверщини ..	166

Герасимчук О.М. Участь козаків і селян Глухівського повіту в переселенському русі мешканців Чернігівщини на Кубань у 20-х рр. XIX ст.	311
Будзар М.М. Влада, суспільство, родина в листах Григорія Галагана до дружини (січень–травень 1858 р.)	315
Реброва Н.Б. Дем'ян Васильович Кочубей	318
Зіборова І.В. Науково-дослідна аграрна діяльність П.А. Кочубея і розвиток інфраструктури сіл Полтавської та Чернігівської губерній	322
Сидоренко О.С. Розвиток економіки Чернігівської губернії під час російсько-турецьких війн другої половини XIX ст.	326
Нікітін Ю.О. Роль органів міського самоврядування у розбудові транспортної інфраструктури у другій половині XIX ст. (на прикладі Лівобережної та Слобідської України)	331
Петровська Ю.М. Джерела з історії діяльності земських установ Чернігівської губернії у сфері продовольчого забезпечення населення (60-ті рр. XIX – початок XX ст.)	334
Дорошок Н.А. З історії виникнення земської статистичної служби у Чернігівській губернії	338
Католик А.В., Панченко В.І. Медико-санітарний опис повітів Чернігівської губернії (за матеріалами місцевої періодики кінця XIX – початку XX ст.)	342
Бойченко С.Г. Слідами минулих епідемій у Чернігові: холера	346
Дмитренко Н.М. Ніжинське міське громадське управління у справі «збереження народного здоров'я» (остання чверть XIX – початок XX ст.)	350
Казимір В.А. Чернігівщина у мемуарах Василя Дубровського	354
Іванченко Л.А. Невідомі імена Сіверщини: Павло Михайлович Дубровський (1857–1916) – уродженець Чернігівської губернії і перший полтавський агроном	358
Мірошніченко Н.О. Особистість Миколи Миколайовича Неплюєва зі спогадів його сучасників	361
Шевель А.О. Спогади про видатного педагога Миколу Миколайовича Неплюєва	364
Савицький А.Д. Инвентаризационная книга храма Трех Анастасий	368
Бакуменко Я.С. Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир наприкінці XIX – на початку XX ст.	391
Крупенко О.В., Солодка К.Ю. Поняття «чиновник»: історико-еволюційне бачення	393
Потапенко М.В. До питання про еволюцію образу імператора в громадській думці населення Чернігівської губернії на початку XX ст. (за матеріалами Ніжинського окружного суду) ...	396
Рахно О.Я. Земська діяльність П.М. Солонини	400
Шара Л.М. Освітні ініціативи міської думи Чернігова: заснування торгової школи	404
Демиденко Н.М. М.С. Грушевський: деякі аспекти концепції державотворення (до 150-річчя від дня народження)	407
Арасланова С.М. В. Антонович та розвиток історичної науки в університеті Св. Володимира у кінці XIX – на початку XX ст. (оцінка сучасної історіографії)	411
Лебедєва Ю.О. Проблема становлення Галицько-Волинської держави в українознавчих дослідженнях початку XX ст.	415
Ребенок В.В. Чернігово-Сіверщина та українське козацтво за Лжедмитра I у висвітленні Сергія Платонова	421
Константинов В.О., Жарикова С.Ю. Поїздка М.Ф. Біляшівського до Глухова у 1901 році	426
Мельник М.О. Роль Глухівського земства у становленні музейної справи на початку XX століття	428
Мошик І.В. Влаштування центрального електричного освітлення Глухова на початку XX ст. ...	435
Назарова В.В. Сельскохозяйственная и кустарно-промышленная выставка, проходившая в г. Глухове с 10 по 17 сентября 1904 года	437
Рожкова Л.І. Діяльність етнічних організацій допомоги біженцям в роки Першої світової війни (на матеріалах Сумщини)	445
Грибенко О.М. Формування структури виконавчої влади за Української Центральної Ради. Історичний аспект	450
Мірошніченко О.М., Каравайко С.С. Глухівщина у період 1917–1919 років за спогадами Василя Романовича Ковальчука	453

4(477):82.6 Галаган «1858»

М.М. Будзар

СА, СУСПІЛЬСТВО, РОДИНА В ЛИСТАХ ГРИГОРІЯ ГАЛАГАНА ДО ДРУЖИНИ (СІЧЕНЬ–ТРАВЕНЬ 1858 Р.)

статті розглянуто вибірку листів Григорія Галагана до дружини Галагана за перші півроку 1858 р., коли він долучився до складу Селянської реформи. Доведено, що листування Галагана є складною мережею соціальних контактів Г. Галагана з іншими діячами реформи. Висвітлено важливу інформацію про суспільні настрої в Україні та в Російській імперії загалом на цьому етапі проведення реформи.

Ключові слова: Галагани, приватний епістолярій, соціальна історія, дворянство, Селянська реформа.

Епістолярна спадщина використовується на сьогодні не лише у прагматично-прикладному аспекті, але як самостійна система із високим рівнем інформативності, «що відкриває шляхи до дослідження ментальності суспільства на різних стадіях історичного функціонування...» [2]. На думку дослідників, зміст «листів може бути важливим як над взаєминами двох осіб, так і як частина великого корпусу масштабних проблем...» [3, с. 42]. Особливе місце у корпусі епістолярних джерел посіло приватне, передусім особисте, листування. Саме родинний епістолярій є «простежити долю декількох генерацій на зв'язки його представників із соціальним контекстом епохи...» [1, с. 78].

Ефективність аналізу епістолярного листування підвищується в рази, коли використовуються документи, що утворюють своєрідний родинний цикл. Такі атрибути притаманні, зокрема, вибірці листів з багаторічної переписки Григорія Павловича Галагана (1819–1888) з дружиною Марією Василівною, уродженою Кочубей (1826–1887) рр. (фонд III Інституту рукопису РАН). Це листування не привернуло увагу дослідників у повному обсязі. За слушною заувагою дослідниці, котра вдалася до вибіркового аналізу епістолярію, її джерельний потенціал «не тільки добутий вичерпаний, але й не введений до кінця до загального обігу...» [23, с. 624].

Особливістю нашої розвідки є комплексний аналіз листів із переписки Г. Галагана з дружиною Марією за півріччя 1858 р. для відтворення складної соціально-родинної та приватно-родинної ситуації автора в один з найбільш вирішальних етапів його життя. Джерельною базою для аналізу листів, адресованих Г. Галаганом з 11 січня (тут і далі дати подано за старим стилем – М. Б.) до 5 травня 1858 року дружині у Києві із поїздки до Миколаєва – до Петербурга у зв'язку з діяльністю Г. Галагана із розмежування земель в Полтавській та Чернігівській губерніях. В Інституті рукопису НБУВ

ці документи зберігаються під №№ 46096–46127, але вони власноруч пронумеровані автором від 1 до 32.

Обрані листи складають цикл, передусім тому, що присвячені конкретному етапу з життя Г. Галагана та його соціального оточення, по-друге, тому, що об'єднані єдиним задумом автора. «Я намерен из моих писем к тебе сделать мой журнал...» [5, арк. 1], – пише він вже в першому з листів, висловлюючи бажання перетворити листування на особливий щоденник. В останньому ж з листів цієї групи їх автор плаче надію: «...я бы желал одного: чтобы по совести я мог сказать, что выполнил долг мой честно...» [21, арк. 1]. Безумовно, Г. Галаган розумів значущість ситуації, в епіцентрі якої опинився. Це підсилювало його прагнення зафіксувати складний перебіг подій, коли «до такой степени перемешалось, что надобно более времени, чтобы разобрать что-либо...» [8, арк. 1 зв.]. Вся збірка з 32 листів має водночас ознаки й листування, й денних нотаток, що підтверджує спорідненість цих текстів особового походження, пов'язаних, передусім, потребами самоусвідомлення та самоствердження особистості.

Наративна стратегія листів обумовлена життєво-світоглядною позицією оповідача, передусім стосовно перебігу подій «емансипації селян» (саме такий вислів найчастіше вживав Г. Галаган для позначення Селянської реформи), та визначається чіткими просторово-часовими координатами. Це період від кінця 1857 р., коли з оприлюдненням рескриптів Олександра II генерал-губернаторам В.І. Назімову та П.М. Ігнат'єву було запущено процес створення дворянських губернських комітетів щодо обговорення та реалізації проектів реформи [4, с. 84–86], до травня 1858 р., коли завершилася діяльність комітету із розмежування земель (Олександра II переконали «в необходимости немедленно начать межевание в Малороссии независимо от освобождения крестьян...») [9, арк. 2 зв.].

Щодо географії подій, тут чітко визначаються три ситуативно-дієвих простори: 1) Лівобережна Україна, зокрема, маєтки полтавських та чернігівських дідичів (Калюжинці Милорадовичів, Качанівка Гарновських, Седнів Лизогубів, Листвин Дуніних-Борковських тощо), повітові та губернські міста Ніжин, Прилуки, Полтава, Чернігів; 2) старосвітська Москва; 3) чиновно-державний Петербург.

Перебування Г. Галагана у всіх цих життєвих просторах визначалося генеалогічними зв'язками. Власники кожного із зазначених маєтків належали до споріднених із Галаганами сімейств: прапрадід автора листів, Григорій Гнатівич, був чоловіком Олени Дунін-Борковської, чий дядько, Андрій Васильович, був одружений із Катериною Яківною, уродженою Лизогуб; її мати – Параска Апостол – була у другому шлюбі за Михайлом Скоропадським, небожем гетьмана; Ірина Антонівна з роду Милорадовичів, дружина Григорія Івановича Гала-

гана, приходилася Григорію бабцею; В. Тарновський (ст.), тоді – власник Качанівки, теж породичався із Галаганами, зокрема через сім'ю Скоропадських [24, т. 1, с. 221–225; т. 3, с. 352–365; с. 513–546; т. 4, с. 661–677]. У Москві на той час жила мати Г. Галагана Катерина Василівна, уроджена Гудович, із молодшою донькою Марією, її чоловіком Павлом Комаровським та двома дітьми. У Петербурзі автор листів опиняється у колі рідних з жіночої гілки сімейства – в сім'ї Олександра Гендрікова, одруженого другим шлюбом з Євдокією Василівною, уродженою Гудович, двоюрідною сестрою Г. Галагана зі сторони матері [25, т. 1, с. 352–365], та велика родина Кочубеїв, з якої походила його дружина. Г. Галаган неодноразово згадує про перебування у будинку швагра П.А. Кочубея, вченого-мінералога, на набережній Мойки, в особняку Л.В. Кочубея, сина графа В.П. Кочубея, чоловіка Є.В. Кочубей, сестри К. Галаган, на вулиці Сергіївській (зараз – Чайковського) та у помешканні на вулиці Поштамтській, яке з 1843 р. орендували його дядьки з боку матері – члени Державної Ради – Дем'ян Васильович та Олександр Васильович, сенатор Аркадій Васильович Кочубеї та їхня сестра Олена (у шлюбі Маюрова) [22, с. 311; 24, т. 2, с. 534–565].

Головною темою, яка об'єднує зображення цих спільнот Г. Галаганом у листах до дружини, є безумовно, тема «емансипації». Він звертається до адресата як до інтелектуально рівного собі співрозмовника, прагне змалювати ставлення до проблеми реформи тих, з ким перетинається у сільських садибах чи столичних гостинних.

У перших листах циклу описано перебування Г. Галагана у маєтках лівобережного панства, у Ніжині та Чернігові дорогою до Москви. У Качанівці вони із В. Тарновським (ст.) до ночі розбирали циркуляри міністра С. Ланського [5, арк. 2], у Ніжині провели вечір у товаристві Михайла Раковича, племінника В.В. Тарновського (ст.) та свояка Г. Галагана через історика М. Маркевича, його двоюрідного брата, чия дружина, Уляна Олександрівна, була рідною сестрою М. Раковича [24, т. 3, с. 388–432]. За висновком Г. Галагана, останній «предлагає отдать тотчас же по 1½ десятин земли крестьянам без всякого выкупа...» [6, арк. 1]. Так само безумовним прихильником реформи постає у листуванні Андрій Лизогуб, власник маєтку у Седневі. Він, за словами автора, «вийшов з колишньої апатії», переконуючи місцевих землевласників «не озброюватися проти емансипації» [7, арк. 1 зв.]. Із Седнева Г. Галаган та А. Лизогуб поїхали до маєтку предводителя дворянства Городницького повіту В.Д. Дуніна-Борковського у селі Листвин, котрий теж умовляв дворян свого повіту йти на співробітництво із владою, крім цього, «собрал много сведений и составил по ним записку, весьма дельную...» [7, арк. 2]. Як бачимо, чернігівські та полтавські землевласники з близького

оточення Г. Галагана були прихильниками проня реформи, хоча й шукали компромісного ва у вирішенні «земельного питання», на відміну бернського дворянства загалом, у середовищі за свідченням Г. Галагана, «оппозиция сильная ходит до порывов негодования...» [6, арк. 2 зв.

В наступних листах Г. Галаган ще не раз тався до характеристики настроїв лівобере панства щодо «известного вопроса», як-от, коли критикував «Записку» полтавських землевла до міністра внутрішніх справ С. Ланського, д понувалося, зокрема, не продавати придатні сільськогосподарських робіт ґрунтів селян висловлювався щодо необхідності виступ аналізом цього документа: «Истину нельзя ж вать ни в чью пользу, а между тем как и вы вать вполне! Предать перед Правительств свое сословие помещиков?.. А между тем не согласиться с большею частию доводов полта дворянства ...» [16, арк. 1 зв.]. Ці рядки засвід певний конфлікт між станом-корпорати пріоритетами та власним сумлінням.

Досить детально змальовано в епіс стосунки Г. Галагана з представниками імперської бюрократії, як-от членами Гол комітету з селянської справи М. Муравь С. Ланським, Я. Ростовцевим, служби Міністерства внутрішніх справ М. Міл О. Левшиним, Я. Соловйовим. Від початку у в Г. Галагана про дії уряду лунає певний с викликаний думкою про те, що у Петербур обізнані зі станом землеволодіння в украї землях. «Начинает уже и страх пробирать, в, – чтобы эти паны не разочаровались в только одно в этом случае успокаивает, что э очень мало знают сами и что нетрудно знать их...» [10, 2 зв.]. З подальших характеристик з державницького кола бачимо, що симпатії на стороні лібералів, «прогресистів» М. Мі О. Левшина, К. Кавеліна у їхньому проти з представниками консервативної опози числа якої він зараховує і деяких з лівобе землевласників, зокрема М. Позена. У л 18 квітня 1858 р. Г. Галаган оцінює мож офіційного визнання програми «дія «Губернських комітетів для покращення поміщицьких селян», розробленої у Гол комітеті з селянської справи Я.І. Ростовца безпосередньою участю М.П. Позена, (що і 4 дні потому) як перемогу сил «об'єднаної оп «Влияние Ростовцева (Позена) видно во мн нет никакой причины не бояться, чтобы напри назад не сделало бы больших и страшных ...» [22, арк. 1 зв.]. Функціонування ім бюрократичної машини ілюструє й той що, прибувши до Петербургу 7 лютого 1 Г. Галаган майже два місяця не починав спр

шої його запрошували, – комітет із розмежування почав роботу лише 1 квітня.

В цілому ж картини петербурзької дійсності змальовано у листуванні в рухливому збудженні, гадки про конфіденційні зустрічі, обіди на 15–20 персон, світські раути зустрічаються майже у кожному листі. Нерідко занурений у цю круговерть «розпитувань, міркувань й навіть втомливої балаканини» автор упродовж доби потрапляє з сімейного обіду на зустріч із міністром, а вечір проводить у приближеній до імператора особи: «...сегодня, пообедавши в Почтамтской, я поехал к Ланскому, с которым имел длинный разговор об освобождении крестьян, а кончил вечер у Титова (вихователь цесаревича В. Титов – Б. М.) [12, арк. 1]. Часто-густо в сімейному колі наперед погоджувалися не згадувати злободенне: на одному із сімейних обідів у П. Кочубея «условились не говорить ни об эмансипации, ни о межевании, и весь обед прошел во всеобщем веселии и шутках...» [15, арк. 1]. До речі, серед кровних Г. Галаган не завжди був відвертим, тому що переконання сановних родичів, зокрема дядьків Кочубеїв, не співпадали з його власними: «Недавно Александр Васильевич сделал мне у себя выговор за мои мысли, говоря, что он серьезно этим огорчается...» [18, арк. 1]. Значний резонанс викликав серед «добрих мешканців Поштамтської» стаття Ю. Самаріна у другому номері часопису «Сельское благоустройство» з авторським проектом реформи: «...долго дулись на меня, прийдя к выводу, что я вместе с ним хочу гибели России. Это не в шутку, а вправду...» [19, арк. 2 зв.].

В цілому листи дозволяють досить повно реконструювати спектр соціокультурних зацікавлень Г. Галагана на межі 50-х – 60-х років XIX ст.

Значне місце в епістолярії відведено характеристиці гуртка московських слов'янофілів, у чьому товаристві автор опиняється як наприкінці січня 1858 року, дорогою до Петербургу, так і під час великодніх свят, в останній декаді березня того ж року. Як відомо, особи з кола слов'янофілів, передусім В. Кавелін, О. Кошельов, Ю. Самарін, будучи послідовними прихильниками скасування кріпацтва [4, с. 89–91], притримувалися ліберальних поглядів щодо вирішення проблеми. Така позиція підживлювала симпатію до них Г. Галагана, тим більше, що сталі контакти його із слов'янофілами сформувалися ще в 40-і роки XIX ст. «В этом кружку ... отраднo мне быть, – писав Г. Галаган 2 лютого 1858 р. – Это люди чистые, трезвые сердцем» [10, арк. 1 зв.]. Але такі переконання не завадили йому не підтримати О. Кошельова у суперечці з приводу сутності сільської общини: «Я не мог идти к нему на помощь, потому как малороссиянин не могут разделять понятий об общине...» [13, арк. 2 зв.].

Лише в трьох листах з 32-х Г. Галаган торкається стосунків у середовищі української

спільноти Петербурга. Це листи від 26 січня, 1 березня та 1 квітня 1858 р. Уривок з останнього був опублікований ще 1966 р., як відомо, йшлося про «обед на Благовещенье по случаю возвращения Шевченка...» [25, с. 25]. Не менш цікаві перші два листи, де йдеться про позицію М. Максимовича, О. Бодянського відносно П. Куліша та різко оцінено підготовку ним до друку I тому «Народних оповідань» Марка Вовчка. Г. Галаган не сприймає відверто народницькі настрої творів, на його думку, тут національне питання використовується «как оружие демократических, скажу более, революционных изменений...» [14, арк. 2]. Т. Литвинова трактує цей епізод як «момент розриву між малоросійською та українською ідентичностями в середовищі українських інтелектуалів» [23, с. 640]. Але, на наше переконання, це радше розрив між консервативним лібералізмом та революційним народництвом. Лівобережного дідича Г. Галагана лякають настрої «революційні, божевільні».

Аналіз листування був би не повним, якщо б хоч коротко не сказати про його інтимно-приватний складник. Ці послання сповнені тугою за дружиною та чотирирічним сином Павлом, «Павлусем», «Павлушкою», «Павлусякою». Автор тільки у зверненні до сина використовує українську лексику як виразник таємно-особистісних почуттів: «Цилую его чубчик, и его бровеняты и оченяты, и шочки, и шейку, и рученьки, и животик...» [11, арк. 2]. До дружини автор звертається як до рівного собі співрозмовника та однодумця. Петербург з його будинками, схожими на музеї старожитностей, місто, що у розкошах досягло меж, неочікуваних автором, протиставляється невибагливості й чистоті рідного дому (уявімо рівень пишності побуту «північної столиці», якщо її відзначає власник 40 000 гектарів землі на Лівобережжі). Сум за теплом «сімейного гнізда» поєднується зі спогадами про «нашу Малоросію», де все інакше, ніж у сановному північному місті, куди так довго не приходиться весна [17, арк. 2].

Таким чином, спроба розгляду циклу листів з епістолярію Г. Галагана до дружини за 1858 р. презентує його як комплексний его-документ, чий складники об'єднані за просторово-часовими та тематично-проблемними ознаками. Він адресований дружині (вона виступає ідеальним конфідентом), самому собі (саморефлексія щодо подій, людей, власних вчинків), особам із губерніального оточення (певну інформацію дружина мала оголосити іншим).

Аналіз змістового наповнення листів дозволяє виділити кілька соціально-комунікативних мереж у дієвому просторі автора, що визначаються завданнями громадсько-політичної діяльності, соціокультурними пріоритетами, родинними та господарсько-службовими зв'язками. Епістолярій презентує високий рівень соціальної активності Г. Галагана. Ці приватні листи надають

важливу соціально-значиму та інтимно-повсякденну інформацію щодо життєдіяльності окремої особи та певних соціальних груп на початковому етапі проведення реформ в Російській імперії середини XIX ст.

Посилання

1. Абросимова С.В. Епістолярні джерела в їх історичному побутуванні та дослідницькому ареалі // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 3. – С. 57–115.
2. Болебрух А.Г. «Письмецо придет и вестей принесет» // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 3. – С. 50–56.
3. Дмитрієнко М. Епістолографія (епістологія) як наука історичного циклу: проблеми і шляхи їх вирішення / М. Дмитрієнко, І. Войцехівська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – 1998. – № 2. – С. 23–45.
4. Зайончковский П.А. Отмена крепостного права в России. – М.: Просвещение, 1968. – 368 с.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУ ім. В.І. Вернадського), ф. III, оп. 1, спр. 46096, 2 арк.
6. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46098, 2 арк.
7. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46099, 3 арк.
8. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46100, 2 арк.
9. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46101, 5 арк.
10. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46102, 2 арк.
11. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46103, 2 арк.
12. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46105, 2 арк.
13. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46107, 4 арк.
14. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46109, 2 арк.
15. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46112, 2 арк.
16. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46113, 2 арк.
17. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46118, 2 арк.
18. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46119, 2 арк.
19. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46121, 2 арк.
20. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46122, 2 арк.
21. ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф. III, оп. 1, спр. 46127, 2 арк.
22. Кочубей А.В. Семейная хроника. – СПб.: Тип. брат. Пантелеевых, 1890. – 315 с.
23. Литвинська Т.Ф. «Поміщицька правда»: дворянство Лівобережної України та селянське питання наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття (ідеологічний аспект). – Д.: «Ліра», 2011. – 732 с.
24. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К.: Тип. товарищества Фронцкевича Г.Л. и К., 1908–1914. – Т. 1: А–Д. – Галаганы: указ: С. 221–225; Гудовичи: указ: С. 352–365. – Т. 2: Е–К. – Кочубей: указ: с. 534–565. – Т. 3: – Лизогубы: указ: С. 352–365; Марковичи: указ: С. 388–432; Милорадовичи: указ: С. 513–546; Т. 4: П–С. – Скоропадские указ: С. 661–677.
25. Т.Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / упоряд.:

М.П. Візир (керівник) та ін. – К.: Наукова думка, 1966. – 492 с.

Будзар М.М. Власть, общество, семья в письмах Григория Галагана к жене (январь – май 1858 г.)

В статье рассмотрена выборка писем Григория Галагана к Екатерине Галаган за первые полгода 1858 г., когда он присоединился к подготовке Крестьянской реформы. Доказано, что переписка воспроизводит сложную сеть социальных контактов Г. Галагана и содержит важную информацию об общественных настроениях в Левобережной Украине и в Российской империи в целом на начальном этапе проведения реформы.

Ключевые слова: Галаганы, частный эпистолярный социальная сеть, дворянство, Крестьянская реформа.

Budzar M.M. Power, society, the family in letters of Hryhorii Galahan to his wife (January – May 1858)

The article deals with sample letters of Hryhorii Galahan to Catherine Galahan for the first six months in 1858, when he joined the preparation of the peasant reform. It is proved that the correspondence plays a complex network of social contacts H. Galahan and contains important information on the public mood in the left-bank Ukraine and the Russian Empire as a whole at the initial stage of the reform.

Key words: the Galahan family, private epistolary, social network, the nobility, the peasant reform.

20.03.2016 р.

УДК 94(477): 303.422 Д.В.Кочубей «17/18»

Н.Б. Реброва

ДЕМ'ЯН ВАСИЛЬОВИЧ КОЧУБЕЙ

Стаття присвячена одному з видатних представників української родини Кочубеїв – Дем'яну Васильовичу Кочубею. З'ясовано основні етапи його життя, проаналізовано діяльність Кочубея на теренах Чернігівської губернії.

Ключові слова: Кочубей, паперова фабрика, шкільне бджільництво.

Прізвище Кочубеїв в усі часи викликало інтерес в українському суспільстві. І першопричиною такого інтересу є, передусім, донос Кочубея, з'ясування Мотрони Кочубей та Івана Мазепи. Аналіз наявних праць дозволяє нам стверджувати, що історія родини Кочубеїв вивчена лише частково, адже увага дослідників приділялась, перш за все, вищевказаним особам та одному із найвідоміших її представників – Віктору Павловичу Кочубею, його Диканському маєтку. Поза увагою дослідників і дотепер залишається питання ролі цієї родини у різних сферах життя, адже вона до 1918 р. була невід'ємно пов'язана з Україною. Основні володіння Кочубеїв в Чернігівській губернії зосереджувались у Глухівському, Новгород-Сіверському, Борзнянському, Козелецькому, Конотопському повітах.

АВТОРИ

Абакумова Вікторія Іванівна – доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Агафонова Надія Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету.

Арасланова Сніжана Миколаївна – аспірантка Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка.

Бакуменко Ярослав Сергійович – аспірант кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Бєсов Леонід Михайлович – доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.

Бичковська Ганна Миколаївна – молодший науковий співробітник Центру пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, аспірантка.

Бібіков Дмитро Валентинович – молодший науковий співробітник Інституту археології Національної академії наук України.

Бірюк Павло Михайлович – начальник відділу обстеження територій № 1 Комунального підприємства «Київблагоустрій», аспірант заочної форми навчання кафедри історії України Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Бойченко Світлана Геннадіївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри організації соціально-психологічної допомоги населенню Чернігівського національного технологічного університету.

Боровик Анатолій Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Боровик Микола Анатолійович – аспірант кафедри всесвітньої історії Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Будзар Марина Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка.

Булик Наталія Михайлівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства імені І. Крип'якевича Національної академії наук України.

Ванжула Олена Миколаївна – старший науковий співробітник відділу музейної та науково-фондової діяльності Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

Вечерська Ольга Вікторівна – старший науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Вечерський Віктор Васильович – кандидат архітектури, дійсний член Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS).

Гаврилов Володимир Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, заступник директора з навчальної роботи Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Галь Богдан Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політичної теорії Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет».

Гарига-Грихно Маргарита Михайлівна – провідний фахівець з наукової роботи Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Герасимчук Олександр Михайлович – старший викладач кафедри педагогіки і методики

СІВЕРЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Технічний редактор – *С.П. Жукова*
Дизайн обкладинки – *Ю.В. Москаленко*
Комп'ютерне складання – *В.В. Ісаєв*
Коректура – *С.П. Жукова, В.І. Мошик*

Редакційна колегія збірки залишає за собою право на стилістичне, лексичне, орфографічне та пунктуаційне редагування матеріалів. Надіслані авторами рукописи не рецензуються і не повертаються. Листування з авторами на сторінках збірки не ведеться. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації. Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів) публікації.

Підписано до друку 29.04.2016 р.
Формат 60 x 84/8.
Ум. друк. арк. 67,89. Обл.-вид. арк. 71,57.
Наклад 150 прим.
Зам. № 1217

Видавець

Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 2429 від 07.02.2006 р.)
вул. Лаврська, 9, корп. 19, м. Київ, 01015, Україна
тел.: +380(44) 2807879; e-mail: m-center@ukr.net

Виготовлювач

ПП Лисенко М.М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 20
тел.: +380-4631-90995, +380-067-4412124, e-mail: milanik@land.ru

УДК 94(477.5)+908(477.5)